

MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜ AZƏRBAYCAN-YAPON ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏRİNDƏ BƏDİİ TƏRCÜMƏLƏR

Açar sözlər: Azərbaycan, Yaponiya, yapon, tərcümə, ədəbi əlaqələr, hayku, poeziya, nəsr

Key words: Azerbaijan, Japan, Japanese, translation, literary relations, haiku, poetry, prose

Ключевые слова: Азербайджан, Япония, японский, перевод, литературные связи, хайку, поэзия, проза

1960-cı illərdə Yaponiya ilə keçmiş SSRİ arasındakı müharibə vəziyyətinin dayandırılması və ticarət münasibətlərinin başlaması ilə mədəni mübadilələrə də yol açılmışdır. Ədəbiyyat sahəsində isə bir neçə irimiqyaslı tədbirləri istisna etməklə, əsas addımlar bədii tərcümə sahəsində atılmış, yapon bədii nümunələri geniş şəkildə rus dilinə tərcümə olunmağa başlanmışdır. Elə həmin illərdən etibarən Azərbaycan oxucusu rus dili vasitəsilə Azərbaycan dilinə tərcümə olunan yapon nəsr və poeziya nümunələri ilə tanış olmuşdur.

1991-ci ildə Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyinin bərpa edilməsiylə Yaponiya ilə siyasi-iqtisadi münasibətlərdə olduğu kimi, mədəni, o cümlədən, ədəbi əlaqələrin yenidən qurulması prosesi də başlanmış və çoxcəhətli inkişaf mərhələsinə daxil olmuşdur. Yaponiya ilə ədəbi-mədəni əlaqələrimizin formalaşması və hərtərəfli tərəqqisində bədii tərcümənin rolu əvəzəilməzdir. XX yüzillikdə olduğu kimi müstəqillik dövrü Azərbaycan-yapon ədəbi əlaqələrinin inkişafında da bədii tərcümənin rolunun araşdırılması xüsusi aktuallıq kəsb edir. Sözügedən zaman çərçivəsində reallaşan bədii tərcümələr Azərbaycanda yapon ədəbiyyatının öyrənilməsi və inkişafına olduqca geniş imkanlar yaratmışdır. Çağdaş dünyamızda sürətli inkişafa liderlik edən Yaponiyanın milli adət-ənənələrini qoruyub saxlamaqda rəqibi yoxdur. Uzaq Şərqi Asiya xalqlarının ədəbiyyatları arasında Azərbaycan dilinə ən çox tərcümə olunan məhz yapon ədəbi nümunələridir. Azərbaycanda, eləcə də, bütün dünyada yapon ədəbiyyatının böyük rəğbətlə qarşılanması səbəbi ədəbiyyatın yapon mədəniyyətindəki yeri, tarixi inkişaf, yapon dili və yazı sistemi, yapon ədəbiyyatının ictimai keçmişi və yapon dünyagörüşüdür. Digər bir səbəb isə Yaponiyanın 250 ilə yaxın müddətdə dünyadan təcrid olunma siyasətini həyata keçirməsi və nəhayət, Meyci reforması ilə 1868-ci ildə qapılarını dünyaya açması ilə uzun müddət gizliliyini qoruyan yapon ədəbiyyatına marağın artması idi.

Müstəqillik dövründə Azərbaycan dilinə tərcümə olunan yapon bədii nümunələrini müxtəlif aspektlərdə qruplaşdırmaq olar:

1. Yapon ədəbiyyatından edilmiş yeni tərcümələr. Azərbaycan Bədii Tərcümə və Ədəbi Əlaqələr Mərkəzinin müstəqillik illərində tərcüməsini və nəşrini həyata keçirdiyi ədəbiyyatlar siyahısında yapon ədəbiyyatına olduqca geniş yer verilmişdir. R.Akutaqava “Qaranlıqda söhbət” (“Xəzər” jurnalı, 1991), H.Murakami hekayələri (“Xəzər” jurnalı, 1991), Y.Mişima “Sonuncu samurayın ən bitkin əsəri”, “Vətənpərvərlik” (“Xəzər” jurnalı, 1991), R.Akutaqava “Nankinli peyğəmbər”, “Du Szuçun” (“Xəzər” jurnalı, 2004), Y.Kavabata “Təbiət” (“Xəzər” jurnalı, 2005), K.Maruyama “Ay üçün ağrı” (“Xəzər” jurnalı, 2005), S.Yamamoto “Qurumuş ağac”, “Tülkü krab” (“Xəzər” jurnalı, 2005), Y.Kavabata “Gölməçədə əks olunan ay” (“Xəzər” jurnalı, 2007), R.Akutaqava “Dostuma

* Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. E-mail: gulnar1340@yahoo.com.tr

məktub”, “Hörümçək toru”, “Meşədə” (“Xəzər” jurnalı, 2008), R.Akutaqava hekayələri (“Xəzər” jurnalı, 2011), A.Kurosava “Qurbağa yağı satan” (“Xəzər” jurnalı, 2015), H.Murakami “Küləyin nəğməsinə dinlə” (“Xəzər” jurnalı, 2016), Y.Mişima “Günəş və polad” (“Xəzər” jurnalı, 2017) kimi əsərlər tərcümə olunaraq çap olunmuşdur.

2015-ci ildə XX əsrin I yarısında yapon ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən biri olan Akutaqava Ryunosukenin bədii yaradıcılıq nümunələrinin toplandığı “Tanrıların istehzası” [1] kitabı işıq üzü görmüşdür. Cəmi 35 il yaşamış Akutaqava yaradıcılığa 1914-cü ildə başlamışdır. 1915-ci ildə qələmə aldığı “Raşyoumon darvazası” [1, s.15-22] novellası ilə gənc yazıçı ədəbi sferada tanınmağa başlamışdır. Tarixi-psixoloji məzmunu malik əsərdə müəllif yaşadığı dövrün sosial vəziyyətini, insanların acınacaqlı durumunu – şüurlu şəkildə haqsızlıqlara rəvac vermələrini məharətlə qələmə almışdır. Klassik yapon və çin ədəbiyyatını mənimsəməklə yanaşı, Nitsşe, Qoqol, Dostoyevski, Strinberq, Şekspir, Höte, Bodler, Flaubert kimi Avropa ədəbi və fəlsəfi fikrinin məşhur simalarından bəhrələnən Akutaqava Qərbin təqlidçisinə çevrilməmişdir. Yazıçı zəngin ənənələrə malik yapon ədəbiyyatının özünəməxsus milli keyfiyyətləri bazasında Qərb mədəniyyətindən də bəhrələnərək Yaponiyada yeni ədəbiyyatın inkişaf yolunu müəyyənləşdirmişdir. Rövşən Ramizoğlunun tərcüməsində təqdim olunan “Tanrıların istehzası” kitabında Akutaqava Ryunosukenin yaradıcılığının bütün dövrlərini əhatə edən əsərləri toplanmışdır ki, bu da görkəmli yapon yazıçısının bədii irsini təhlil etməyə geniş imkanlar yaradır.

Müstəqillik illəri yapon ədəbiyyatının tərcüməsində “Qanun” nəşriyyatı da xeyli məhsuldar işlər görmüşdür. Çağdaş yapon ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Haruki Murakaminin 14 romanından üçü – “Norveç meşəsi” (2012), “Kafka sahildə” (2012), “Sərhəddən cənubda, günəşdən qərbdə” (2016) əsərləri rus dili vasitəsilə tərcümə olunaraq Azərbaycan oxucusuna təqdim olunmuşdur. Eyni zamanda, nəşriyyatın təqdim etdiyi “Məhəbbət yangısı” kitabı da XX əsrin samuray yazıçısı Yukio Mişimanın üçüncü romanıdır.

2. Daha əvvəlki mərhələdə tərcümə olunmuş bədii nümunələrin yenidən nəşri. Hələ ötən əsrin ikinci yarısından etibarən Azərbaycanda yapon ədəbiyyatının tərcüməsi və təbliğində böyük rol oynayan Elçinin tərcüməsində təqdim olunan “Bizim həyatımız – Bir şəh damlası” [2] kitabına orta əsrlərdən müasir dövrümüzdə qədər yaşayıb-yaratmış məşhur yapon şairlərinin rus dilindən tərcümə edilmiş hokkuları ilə yanaşı, müasir yapon şairlərindən seçmələr də daxil edilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, “Bizim həyatımız – Bir şəh damlası” kitabı 1979-cu ildə işıq üzü görmüş “Nərgizin bircə ləçəyi” [3] adlı kitabın latın qrafikasıyla yenidən nəşr olunmuş variantıdır. Müəllif yeni nəşrin “Bir daha hokku haqqında” adlı müqəddiməsində yazır: “Aradan bu qədər illər keçib və bu illər ərzində Azərbaycan oxucusunun hokku ilə tanışlığı davam edib – yeni tərcümələr, dərclər, nəşrlər, hətta müsabiqələr – ancaq hokkular və ümumiyyətlə, klassik yapon ədəbiyyatı elə zəngin bir yaradıcılıqdır ki, yalnız milli yox, bəşəri mahiyyətli bu yaradıcılıq ilə daha yaxından, daha dərinlən tanışlığımız, bilavasitə orijinaldan tərcümələrimiz, hələ irəlidedir. Mən “Nərgizin bircə ləçəyi...” kitabının ikinci nəşrini Kobayaşi İssanın hokkularından birinin bir misrası ilə – “Bizim həyatımız – bir şəh damlası” – adlandırdım və mənə elə gəlir ki, həm fəlsəfi, həm də estetik mənada bu bir misra, hokkunun daxili mündəricatına daha yaxındır” [2, s.13-14].

Bizim həyatımız – bir şəh damlası,

Cəmi bir damla şəh,

Amma yenə də...

(K.İssa “Kiçik oğlumun ölümünə”) [2, s.108]

Elçinin tərcümələri Azərbaycan-yapon ədəbi əlaqələrində böyük rola malikdir. Bunun nəticəsidir ki, Azərbaycan nəzmində yeni bir janr – Azərbaycan haykuları yaranmışdır. Az sözlə böyük mənə ifadə etmək imkanlarına malik haykular (üçlük) Şahin Fazilin yaradıcılığında öz əksini tapmışdır.

*“Dadlı şeir təamında
Duz miqdarı söz
Budur hayku!”*

deyərək haykuya tərif verən Şahin Fazilin 2007-ci ildə nəşr olunmuş “Azərbaycan haykuları” [4] adlı hayku toplusuna müəllifin 333 haykusu daxil edilmişdir ki, bu “yapon hayku janrında Azərbaycanca yazılan ilk kitabdır” [4, s.373].

Yapon hayku və vakalarını yaradıcılığına daxil edən daha bir yazıçı-şairə Güləmail Murad olmuşdur. Yapon haykuları 5-7-5 bölgüsündə olduğu halda, Azərbaycan haykularında misralarda hecaların bölgüsü konkret olmayıb 3 misra 17 hecada fikrin tamamlanması əsas götürülmüşdür. Məsələn,

*Səni çox sevirəm,
Bəzən çoxluq
Azlığından utanır... (G.Murad) [5, s.87]*

*Boşadım sevinci...
Kədəri də boşasam
Dul qalaram. (Ş.Fazil) [4, s.30]*

Yapon ədəbiyyatına olan marağın daha bir səbəbi isə sözügedən ədəbiyyatın iki Nobel mükafatı laureatı yetişdirməsidir. 1968-ci ildə Yasunari Kavabata Nobel mükafatına layiq görülmüşdür. İstər XX əsr, istərsə də XXI əsr tərcümələrinə nəzər yetirsək, Azərbaycan dilinə çevrilən yapon bədii nümunələri arasında Yasunari Kavabatanın əsərlərinin üstünlük təşkil etdiyini görürük. Yasunari Kavabata öz yaradıcılığına “neosensualistlər” qrupunda başlamışdır. Yazıçının ilk əsərlərində Freydidin psixoanalizim təliminin təsiri hiss olunur, lakin həmin nəzəriyyə nəsirinin yaradıcılığına əsaslı surətdə daxil olmamışdır. Yazıçının əsərlərində həm avtobioqrafik izlərə rast gəlinir, həm də əsərlərin xırda detallar üzərində qurulması müşahidə edilir. Yasunarinin poetik dili yapon ənənələrini və incəliyini bütün ruhuyla hiss etməyə imkan verir. Bundan əlavə, Kavabata öz əsərlərindəki düşüncələri açmaq üçün açarlar qoyur. Müəllif təsvir edilən hadisənin məqamlarını onun nəticələrindən vacib sayırdı. Yazar öz yazı üslubunu yapon poeziyasının hayku janrı ilə müqayisə edirdi.

1994-cü ildə yapon ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Oe Kenzaburo Nobel mükafatına layiq görülmüşdür. Əsərlərinin əsas mövzusu müasir miflərin formalaşması, müharibədən sonrakı dövrdə kənd və şəhər mədəniyyəti arasındakı münaqişəsi kimi məsələləri əhatə edir. Tokio universitetinin Fransız dili və ədəbiyyatı bölməsinin məzunu olan Oe Kenzaburo Jan Pol Sartr, Edvard Said, Norman Mailer, Pierre Qaskar, Mixail Bahtin, Uilyam Bleyk, Uilyan Batler Yets, Tomas Eliot, Dante Aligyeri, Vilhem Reyç, Mircea Eliade kimi yazarların yaradıcılığından bəhrələnmişdir. Qərb düşüncə sistemindən təsirlənən yazıçı əsərlərində tarix, müharibə və demokratiyanı anlamağa çalışaraq yapon ədəbiyyatında yeni bir üslub yaratmaq istədiyini bildirirdi. Bəzi romanlarında mifologiyaya, bəzi romanlarında isə realizmə yönələn Oe Kenzaburo həqiqət və mifologiyayı ortağ müstəvisində klassik ədəbiyyatın sərhədlərini aşaraq yeni ifadə tərzini yaratmışdır.

2016-cı ildə işıq üzü görmüş “Parlaq imzalar” nəşriyyatının “Səsindən tanıdılar payızı” [6] klassik yapon şeirləri toplusu da yapon poeziyasının Azərbaycan oxucusuna təqdimatı baxımından diqqətə cəlb edir. Kitabda Cəmşid Bəxtiyarın tərcümə etdiyi tanka və haykularla yanaşı, bu janrların ustaları Saygyou, Başou, Buson və İssa haqqında məqalələr də yer almaqdadır.

150 cildlik “Dünya ədəbiyyatı kitabxanası”nın siyahısına yapon ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri də daxil edilmişdir: Akutaqava Ryunosuke “Seçilmiş əsərləri” (46-cı cild), Kenzaburo Oe “Seçilmiş əsərləri” (105-ci cild), Yasunari Kavabata “Əsərləri” (125-ci cild). Eyni zamanda, “Dünya ədəbiyyatı kitabxanası”nın 147-ci cildi “Yapon ədəbiyyatı antologiyası”na [7] həsr edilmişdir. 2010-cu ildə “Şərq-Qərb” nəşriyyatında hazırlanan 352 səhifəlik bu antologiyaya poeziya nü-

munələri olan hokkularla yanaşı, yapon nəsrinin ustalarının – Yasunari Kavabata “Təbiət”, Akutaqava Ryunosuke “General”, Kenzaburo Oe “Nüvə əsrinin meşə guşənişini”, Syusaku Endo “Dəniz və zəhər”, Kenzi Maruyama “Ay üçün ağı” əsərləri də daxil edilmişdir.

Azərbaycan ədəbiyyatının Yaponiyada tərcüməsi, nəşri və öyrənilməsi sahəsində də müəyyən işlər görülmüşdür. Kamal Abdullanın məşhur “Sehrbazlar dərəsi” romanı 2013-cü ildə Osaka Dövlət Universitetinin professoru Takayuki Murakami tərəfindən yapon dilinə tərcümə olunaraq 「魔術師の谷」 (Macutsu no tani) adı ilə Tokioda “Miçitani” nəşriyyatında çap olunaraq yapon oxucularına təqdim olunmuşdur. Eyni zamanda, müəllifin “Yarımqıq əlyazma” romanı 2017-ci ildə 「欠落の写本」 (Ketsuraku no şyahon) adı ilə Yaponiyada nəşr olunmuşdur. 2016-cı ildə şair Məmməd İsmayılın şeirləri yapon dilinə tərcümə olunmuşdur. “Duet of colors” – “Rənglərin dueti” adı ilə çap edilən kitabda tanınmış şairimiz Məmməd İsmayılın əsərləri ilə birlikdə yapon şairi Mieko Yoşinonun şeirləri yer almışdır. Kitab Yaponiya Universal Şairlər Dərnəyinin təşəbbüsü ilə Mariko Sumikuranın tərcüməsində nəşr edilmişdir.

Məlum olduğu kimi, bədii tərcümənin əsas prinsiplərindən biri orijinaldan tərcümə məsələsidir. Lakin orijinalın dilini bilməklə yanaşı, yaradıcılığın özəllikləri, obrazlı təfəkkür, ifadə vasitələri arasındakı fərqi duymaq da əsas şərtlərdəndir. Çünki tərcüməçi orijinalın sadəcə olaraq dilini dəyişmir, o, müəllifin yaradıcılığına ortaq olaraq orijinalı başqa dildə yenidən təqdim edir. Bunun üçün isə tərcüməçi orijinalın dili ilə yanaşı tərcümə edilən dili də mükəmməl bilməli, bədii əsərin mənsub olduğu xalqın təfəkkür tərzinə dərinə bələd olmalıdır. Məsələyə bu prizmadan yanaşıldıqda Azərbaycanda yapon ədəbiyyatının tərcüməsi məsələlərində ən ümdə problem orijinaldan tərcümələrin olmamasıdır.

Əlbəttə ki, digər tərcümə növlərindən fərqli olaraq bədii tərcümə zamanı təcrübə də öz sözünü deyir. İkinci dil vasitəsilə olsa belə, yüksək təcrübəli tərcüməçi və yazarların dilimizə çevirdiyi əsərlər keyfiyyət baxımından seçilir. Yekun olaraq belə qənaətə gələ bilərik ki, sözügedən dövrdə Azərbaycanda yapon ədəbi nümunələrinin tərcümə konsepsiyası bir qədər zəifdir. Lakin məsələyə Cavanşir Yusiflinin qeyd etdiyi kimi, “bədii tərcümə məsələlərini həm də ədəbi əlaqələr kontekstində araşdırmağın böyük əhəmiyyəti var” [8, s.320] aspektində yanaşdıqda, müstəqillik dövrü Azərbaycan-yapon ədəbi əlaqələrində əsas rol bədii tərcümənin üzərinə düşür.

ƏDƏBİYYAT

1. Akutaqava Rünoske. “Tanrıların istehzası”. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi. Bakı, 2015. (tərcümə edən: Rövşən Ramizoğlu)
2. Elçin. “Bizim həyatımız – bir şəh damlası”. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi. Bakı, 2016.
3. Elçin. “Nərgizin bircə çiçəyi”. Bakı, “Gənclik”, 1979.
4. Şahin F. “Azərbaycan haykuları”. Bakı, “Təknur”, 2007.
5. Güləmail M. “Ruhumun qanadları”. Bakı, “Elm və təhsil”, 2016.
6. “Səsindən tanıdılar payızı”, Parlaq imzalar. Bakı, 2015. (tərcümə edən: Cəmişid Bəxtiyar)
7. “Yapon ədəbiyyatı antologiyası”. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2010.
8. Yusifli C. “Bədii tərcümə və ədəbi əlaqələr–2015”, “Ədəbi proses–2015”. Bakı, “Hədəf nəşrləri”, 2016.

ARTISTIC TRANSLATIONS OF AZERBAIJANI-JAPANESE LITERARY RELATIONS IN THE PERIOD OF INDEPENDENCE

SUMMARY

It is especially important to study the role of literary translation in the development of Azerbaijani-Japanese literary relations in the independence period. Among the literature of the Far East Asia peoples exactly Japanese literary examples are the most translated into the Azerbaijani language. The literary translations realized during the mentioned period have created a wide range of opportunities for study and development of Japanese literature in Azerbaijan.

During this period, the publication of previously published translations was carried out in addition to new editions. At the same time, certain works have been done in the field of translating, publishing and studying of Azerbaijani literature in Japan during the period of independence. The concept of translation of Japanese literary samples in Azerbaijan is weak, and the main problem is that there are no translations from the original. As a result, we can say that, as in the XX century, during the years of independence, the main role in the Azerbaijani-Japanese literary relations is related to the literary translation.

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ПЕРЕВОДЫ В АЗЕРБАЙДЖАНО-ЯПОНСКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ СВЯЗЯХ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

РЕЗЮМЕ

Изучение роли художественного перевода в развитии азербайджано-японских литературных отношений особенно важно в период Независимости. Среди литературы народов Дальнего Востока и Азии наиболее переведенные на азербайджанский язык именно японские литературные образцы. Литературные переводы, реализованные в течение указанного периода, создали довольно широкий круг возможностей для изучения и развития японской литературы в Азербайджане. В течение этого периода публикация ранее опубликованных переводов была проведена в дополнение к новым изданиям. В то же время были выполнены определенные работы в области перевода, публикации и изучения азербайджанской литературы в Японии в период Независимости. Концепция перевода японских литературных образцов в Азербайджане несколько слаба, и главная проблема заключается в том, что нет переводов с оригинала. Как результат, можно сказать, что, как и в двадцатом веке, за годы Независимости основная роль в азербайджано-японских литературных отношениях связана с художественным переводом.